

ნინო სამსონია

ხორბლის უხვი მოსავლის მიღების შუამდინარული რიტუალის ინტერპრეტაციისთვის

ყველა ძველი ცივილიზაცია ნაყოფიერი მიწის ნობათია, რაც როგორც წესი მაღალგანვითარებული საირიგაციო სისტემის არსებობას უკავშირდება.

ძვ.წ. III ათასწლეულის ლურსმული ტექსტების კვლევა, საფუძველს გვაძლევს ვიფიქროთ, რომ სამხრეთ შუამდინარეთში საირიგაციო სისტემა საკმაოდ მაღალ დონეზე იყო აწყობილი. საირიგაციო სისტემის შექმნა საკმაოდ რთულ, საპასუხისმგებლო და შრომატევად საქმესთან იყო დაკავშირებული. აქედან გამომდინარე, ბუნებრივია, რომ არხის გაყვანა, საირიგაციო სისტემის სისრულეში მოყვანა და რაც მთავარია მართვა, ტრადიციულად უზენაესი მმართველის, მეფის ხელში იყო.

შუამდინარეთის ორი წყალუხვი მდინარე – ტიგროსი და ევფრათი, ბევრად ადრე მოედინებოდნენ შუამდინარეთის მიწაზე, ვიდრე მათი სახელები ლურსმულ ტექსტებში გამოჩნდებოდნენ. არქეოლოგიურმა და გეოლოგიურმა კვლევებმა გვიჩვენა, რომ ამ მდინარეებმა დროთა განმავლობაში გარკვეული ცვლილებები განიცადეს – დაიტოვდნენ¹ და კვლავ შეერთდნენ, რაც ლურსმულ ტექსტებშიც არის დაფიქსირებული. დროთა განმავლობაში შეიცვალეს დინების ხარისხი და მასშტაბი. არსებული ცვლილებები ზღვის დონის კლების მომატებითაც უნდა ყოფილიყო გამოწვეული. თუმცა ჩვენთვის საინტერესო პერიოდში (ძვ.წ. IV-II ათასწ.) მდინარეების ცვლილებები მკვეთრად მნიშვნელოვანი ვერ იქნებოდა.

ხშირი წყალდიდობების გამო, შუამდინარეთის მოსახლეობას ან მდინარის შენაკადების ათვისებისთვის უნდა მიემართა, ან არხები უნდა გაეყვანა. საირიგაციო სისტემის უძველესი კონტურები ელ-უბაიდის პერიოდიდან (ძვ.წ. V-IV ათასწ.) იკვეთება. უფრო ადრეული, პრეისტორიული გამოცდილება კი, ჩვენთვის უცნობი რჩება. გვიანი ურუქის (ძვ.წ. IV ათასწ. ბოლო), ჯემდეთ-ნასრის (ძვ.წ. III ათასწ. დასაწყისი) და ადრეული ადრეინასტიური პერიოდიდან (ძვ.წ. XXVIII – XXVII სს.) სამხრეთ შუამდინარეთში ჩნდება მცირე ზომის არხები, რომელთა შეერთებით იქმნებოდა დიდი არხი, ანუ ჩვენს წინაშეა დატოვებული საირიგაციო სისტემა, რაც თავდაპირველად ევფრათის ათვისებით დაიწყო. მდინარის ათვისებისთანავე, იქვე ჩნდება უძველესი დასახლებებიც. არსებული სურათი სრულიად ბუნებრივია, რადგან ევფრათი ტიგროსთან შედარებით, უფრო ნელი დინებით და ნაკლები წყლით გამო-

¹ ურუქის მეფეთა ეპოსებში, ბურანუნა (ევფრათის შუმერული სახელწოდება) შვიდტოტიანად იხსენიება, ნ. სამსონია, *შუმერ მეფეთა ეპოსები* (თბილისი, 2009).

ირჩევა. ნიადგმცოდნეების უახლესმა კვლევებმა დაადასტურა, რომ ევფრატის ნიადაგი და შლამი, მეტად მდიდარია და იყო ქიმიური ნიტრატებით, ვიდრე ტიგროსისა. ზუსტი მონაცემებით, დაახლოებით 20 პროცენტით, რაც მნიშვნელოვნად მომგებიანი უნდა ყოფილიყო სანათმოქმედო კულტურის განვითარებისთვის.

სანამ უშუალოდ ქ. ურუქის პირველი დინასტიის მეფის, ენმერქარის მიერ ჩატარებულ საირიგაციო რიტუალს შევხებით ეპოსიდან „ენმერქარი და არათას ბატონი“, თვალი გადავაავლოთ შუამდინარეთში არსებულ წყლის მართვის ტრადიციას. საირიგაციო სისტემის მართვა მეფის პრიორიტეტი და პასუხისმგებლობა იყო. ლურსმული ტექსტების თანახმად, არხის მმართველი მეფე ყოფილა, რადგან როგორც ტექსტები გვაუწყებენ, არასწორად მართული წყალი შეიძლება წარღვნად ქცეულიყო. ძველი შუამდინარეთის მოსახლეობა მრავალი წყალდიდობის მონმე იყო, რაც დაფიქსირებულია წარღვნის შუამდინარულ ვერსიებში. შუამდინარული ტრადიციით, მეფე – მწყემსი თავისი ქვეყნისა, არხების მწყემსადაც გვევლინება. საყურადღებოა, ქ.ლარსას მეფის, რიმსინ I – ის (ძვ.წ. 1758-1699 წწ.) წარწერა, სადაც მოთხრობილია რიმსინის მიერ სამეფო არხის გათხრის შესახებ:

მარადიული წყალი, მიწის სიმდიდრე, წყალი, რომელიც ტიგროსმა და ევფრატმა მოგვიტანა ძველთაგანვე, წყაროს წყალუხვობა, რომელიც არასდროს დაშრება, ამი-შარათ არხი, მიწის ბარაქა, ტიგროსის და ევფრატის წყალს უკან ზიდავს და ზღვაში ღვრის. ბატონი ნუნამნი-რიმ, რომლის სიტყვა საყურადღებოა, წინ გამოუშვა მწყემსი, ვინც მეთაყვანა: სიხარულით მომშართა, მან დამიდგინა კარგი ბედი. ენლილმა, დიდმა მთამ, დამაკისრა დიდი მისია არხის გათხრისა, რომელმაც წყალი უნდა მისცეს შუმერს და აქადს ბარაქისათვის, რომ მათ ფართო მიწდრებზე გაიზარდოს და დაიყაროს ქერი. რომ ბოსტნებისთვის მიწები გადიდდეს, რომ...[.] თაფლი და ღვინო, ჭაობებმა თევზი ამრავლონ ნაპირზე რიტუალი ჩავატარე, ქალაქი და სოფელი, მრავალი ხალხი, რომელთა მწყემსობაც ენლილმა მიბოძა, შეკრებს მათ მთელ ქვეყანაზე (მიწის თავიდან ძირამდე). მე ვამუშავე მათ ჩემი დიდი ძალით. მე მოვაპირკეთებ არხის ორივე ნაპირს, მსგავსად საშიში მტრისა. მე დავამყარებ ბარაქას მის პირში და მის ბოლოს (კუდს) გავაფართოებ. მე ავაყვავებ მწვანე მდელოს მის ნაპირებზე. ვუნოდებ თუქმათ-ერას, ასე აღდგება მარადიული წყლები ტიგროსისა და ევფრატისა.¹

ლარსას მეფის, რიმსინის ტექსტში ვკითხულობთ, რომ იგი, ისევე როგორც ენმერქარი, საირიგაციო რიტუალს ატარებს, თუმცა ტექსტი არაფერს გვეუბნება რიტუალის აღწერილობაზე, რაც ენმერქარის ტექსტში დეტალურად არის გადმოცემული.

საირიგაციო სისტემის მთავარი მიზანი, კარგად ჩანს მიწის აღწერის დოკუმენტში გირსუდან. ტექსტი გვაუწყებს, თუ როგორ აღწერენ

¹ J.N. Postgate, *Early Mesopotamia, Society and economy at the dawn of history* (London and New York, 1992) (Text 9:3), 183

ვინმე უ-ინ-ილდუმა და რა-მა მიწებს, ჰიმ-შარა-ს მეთვალყურეობით, რომელიც მიწის აღმწერია.¹

ტექსტი მოგვითხრობს, რომ თვალი დაგვანახებს რომ წყალი, ერთხელ უკვე მიშვებულა მინდვრებზე, მიწის ფერდობზე და ასევე გამოაჩინეს ყველა მცირედ უთანასწორობასაც, არ ძალუძს მიწათმოქმედს განსაზღვროს წყლის, რომელიც მას ეკუთვნის, მართვა. ფინიკის პალმა ყველაზე უკეთ თავისი ფესვებით მონოდებული წყლით იფურჩქნება, ბოსტნეულიც ნაკლებად ითმენს სიმშრალეს, ვიდრე პურის მარცვალი. ამიტომაც ბოსტნების მოსარწყავად დამბებს ირჩევენ, რომელსაც მუდმივი წყალი აქვს წყაროებიდან ან ჭებიდან. მაშინ როცა დამბების ქვევით, პურის მარცვალი უწყლობით სულს ლევს.

ტექსტის შინაარსიდან გამომდინარე, შეიძლება ირიგაციის მთავარი მიზანი დავინახოთ, რაც პურის მინდვრების მოვლა-გადარჩენა ანუ წყლით უზრუნველყოფა ყოფილა. ტექსტებზე და არქეოლოგიური მასალაზე დაყრდნობით, შესაძლოა გამართული საირიგაციო სისტემის ოთხი ძირითადი კომპონენტი გამოვყოთ:

1. წყლის მინოდება საკუთარ მიწაზე;
2. წყლის საცავი – წყლის გარკვეული (საჭირო) დროით შენარჩუნება;
3. სადრენაჟო სისტემა – წყლის გაშვება-განკარგვა საჭიროების მიხედვით;

4. წყლის დაცვა და რაციონალურად მოხმარება, რაც ზედმეტი, დაგროვილი წყლის უკან გაშვებას გულისხმობდა.²

ლაგამის ენის, ენთემენას ნარწერა აგურზე გვაუწყებს, თუ როგორ ახერხებდნენ სამხრეთ შუამდინარეთის მკვიდრნი წყლის მარაგის შექმნას:

როდესაც ნინვირსუმ ბრძანა თავისი მუდმივი მსახურება გირწუნის ტაძარში და ენთემენას ბედი განუსაზღვრა ენინუს ტაძარში, მაშინ ნანშემ კმაყოფილმა შეხედა სირარადან. ენთემენამ ააშენა ზღუდე უმმაგიმ-დუ (მარეგულირებელი) არხისთვის, 648 000 გამომწვარი აგურისგან და 1840 gur-ბიტუმის³.

აღსანიშნავია, რომ ბიტუმი და გამომწვარი აგური, წყალგამძლე მასალაა ჰიდროპროექტებისთვის.⁴ არსებული სამეურნეო ტექსტები და მეფეთა ნარწერები ცხადყოფს, რომ შუამდინარეთის ქალაქ-სახელმწიფოებში მაღალ დონეზე განვითარებული საირიგაციო სისტემა ჰქონიათ მართვის სრულყოფილი სისტემით. შუამდინარეთში ორივე მდინარის თხრილები სწრაფად ივსებოდა სილით, რომელთა განმწმენდაც ასევე ორგანიზებული ყოფილა. კონტროლდებოდა წყლის დონეც, რომლის ზედამხედველსაც ლურსმულ ტექსტებში ეწოდება – *gugallum*; მიუხედავად მნიშვნელოვანი ფუნქციისა, ეს წოდება იშვიათად არის დაფიქ-

¹ J.N. Postgate, *Early Mesopotamia ...*, 184.

² J.N. Postgate, *Early Mesopotamia...*, 175.

³ J.N. Postgate, *Early Mesopotamia...*, 180.

⁴ E. Sollberger; J. Kupper, *Inscriptions royales sumeriennes et akkadiennes*, (The British Museum, 1971), 205-206.

სირებული ადმინისტრაციულ ტექსტებში, რაც გვაფიქრებინებს, რომ ცენტრალური ხელისუფლებიდან ლოკალური, ადმინისტრაციული ერთეულების, შევიწროების უნდა ჰქონოდა ადგილი.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, წყალი შეიძლება წარღვნად ქცეულიყო და მთელი მინდვრები დაეტბორა. ძვ.წ. III ათსწლეულის ტექსტებში გვხვდება სიტყვა – *nag-ku(d)*, რომელიც არხებთან არსებულ მოგრძო აუზის კონსტრუქციას უნდა აღნიშნავდეს (სიგრზე 90 მეტრი, სიღრმე 2 მეტრი). ზოგიერთი მკვლევარი ამ სიტყვას მოიაზრებს, როგორც „რეზერვუარს“.

ურის III დინასტიის, ქ. ლაგამის და დრეჰემის არქეოლოგიური მასალების და ტექსტების მიხედვით, ეს „რეზერვუარები“ უფრო მცირე ზომისაა, დაახლოებით 15-255 კუბურ მეტრამდე ტევადობის, როდესაც ქ. უმაში 2700 კუბური მეტრის ფართობის მსგავსი კონსტრუქციაა აღმოჩენილი. აქედან გამომდინარე შეიძლება დავასკვნათ, რომ ეს კონსტრუქცია სასიცოცხლო არ უნდა ყოფილიყო ირიგაციის რეგულარული სისტემისთვის და წყლის მარაგის შენარჩუნებისთვის. ისინი შესაძლოა ბაღებისა და ბოსტნების სარწყავად ყოფილიყო გამოიზნული. თუმცა აშკარაა, რომ, ძვ.წ. III-II ათსწლეულებში, ამ რეზერვუარების მოწყობა-შენარჩუნებაში საკმაოდ დიდი მუშახელი უნდა ყოფილიყო ჩართული.

რაც შეეხება სადრენაჟო სისტემას, ესეც საირიგაციო სისტემის ერთერთი მთავარი კომპონენტი იყო. ერაყის ბუნებრივი პირობები საკმაოდ მკაცრდება ზამთარში. სირთულეს წარმოადგენს როგორც მინის მორწყვა, ასევე წყლის ამოღებაც. თუ ჭარბი საირიგაციო წყალი მიწიდანვე არ იწრება, მარილიწყლის ზედაპირიდან თანდათან ისევ მიწაში ჟონავს და მიწაც მოსავლისთვის გამოუსადეგარი ხდება. როცა წყალი შრება, მიწაზე მარილი თოვლის მსგავსად რჩება. დღესაც ხდება ამ მარილის მოგროვება და ადგილობრივ სოფლებში საკვებად მოხმარება. ჭარბი მარილიანობის პრობლემასთან მიმართებაში, შუამდინარეთის იმთავითვე აელოთ ალლო. ჯერ კიდევ ძველბაბილონურ ტექსტებში პოეტურად ნათქვამი „მინდვრების სითეთრე“ შიმშილობასა და მოუსავლიანობას უნდა ნიშნავდეს.

მეცნიერთა გარკვეული ნაწილი იზიარებს მოსაზრებას, რომ ნიადაგის ჭარბი მარილიანობა პირდაპირ კავშირში უნდა ყოფილიყო ქერის კულტურის გავრცელებსთან სამხრეთ შუამდინარეთში ძვ.წ. III ათასწლეულის II ნახევრიდან¹. თუმცა აშკარაა, რომ ადგილობრივ მიწათმოქმედები უმკლავდებოდნენ ნიადაგის მარილიანობის პრობლემას, რაზეც სამწუხაროდ ლურსმული ტესტებში არაფერია ნათქვამი.

შუამდინარეთში წყალდიდობები აპრილში იწყებოდა ჯერ ტიგროსის, ხოლო ერთი თვის შემდეგ, ევფრატის ადიდებით, რაც თოვლის დნობით იყო გამოწვეული. წყლის დონე ბევრად აღემატებოდა მინდვრებისას. არხზე პასუხისმგებელი და წყალდიდობასთან მეტრძოლი მისი მფლობელი იყო, რაც ხამურაბის კანონებშიც არის დაფიქსირებული.

¹ J.N. Postgate, *Early Mesopotamia...*, 181.

უკეთუ კაცი გახსნის თავის არხს მოსარწყავად და გამოიჩინს დაუდევრობას და წყალი დატბორავს მეზობლის მიწდორს, მან უნდა გადაუხადოს თავის მეზობელს შესაბამისი მარცვლეულის ექვივალენტით. უკეთუ კაცი გახსნის წყალს და დატბორავს ნაშრომს (ანუ ღარებს და მომზადებულ ნიადაგს) მეზობლის მიწდორში, მან უნდა გადაიხადოს მარცვლეულის 10 gur ყოველი bur-ისთვის¹.

არხების არქეოლოგიური გათხრებისას აღმოჩენილია დამბებს და არხებს შორის დაახლოებით 60/60 მეტრის ძირითადი კონსტრუქციები, რაც ზედმეტი წყლის ასაცილებლად იყო გამიზნული და აქადურად ეწოდება *Ikum* (აქად.) (შუმ. eg) სამეურნეო ტექსტების მონაცემებით, მსგავსი კონსტრუქციები საფუძვლიანად იყო ნაგები და ისინი დატბორვისგან იცავდა არხების მოსაზღვრე მიწდვრებს. მაგალითად, ურ-ნამუს ტექსტი მოგვითხრობს, თუ როგორ შეაკავა მან 45-კილომეტრიანი ჭაობის წყალი და სათესი მიწები დატბორვას გადაარჩინა².

ზემოთ განხილული ტექსტები ენმერქარის მომდევნო პერიოდის მეფეებს ეკუთვნის – ქ. ლაგაშის, ქ. ურის III დინასტიის და ქ. ლარსას მეფეები ენმერქარის მეფობიდან საუკუნეებით არიან დაშორებულნი, თუმცა ჩვენ ხელთ არსებული ენმერქარის ეპოსების ჩვენამდე მოღწეული ვერსიები ურის III დინასტიისა (ძვ.წ. XXI) და ისინ-ლარსას პერიოდით (ძვ.წ. XVIII ს.) თარიღდება. ცხადია, არხის გაყვანისა და წყლის მართვის ცოდნის სათავეში უნდა მდგარიყვნენ ქ. ურუქი და მისი პირველი დინასტიის მეფეები, რომლებიც შესანიშნავად ფლობდნენ არხის გაყვანისა და მართვის საიდუმლოს, რისი დასტურიც ურუქის უხვი ხორბალი იყო. შუმერული ტრადიციის თანახმად, ამ ცოდნას დაფაზე დაწერით გადასცემდნენ შთამომავლობას.

შუმერული ეპოსის, „ენმერქარი და არათას ბატონი“ ტექსტის 308-329-ე სტრიქონები მოგვითხრობს უცნობ საირიგაციო რიტუალზე, როდესაც მეფე ურთულეს საირიგაციო ამოცანას გადაწყვეტს. ურუქის მეფე ენმერქარმა არათას ბატონს უნდა აჩვენოს ურუქის უკიდევანო შესაძლებლობები ხორბლის მოყვანასთან დაკავშირებით, რაც საირიგაციო სისტემის სრულყოფილ მართვას უკავშირდება.

308. როდესაც ამომავალმა მზემ დღე გატეხა,

309. ქვეყნიერების მზემ თავი ასწია,³

310. მეფემ შეუერთა ტიგროსი ევფრატს

311. და ევფრატს ტიგროსი.⁴

312. დიდი თასები ამოლაგებული და თავმოხდილია,

¹ J.N. Postgate, *Early Mesopotamia...*, 183.

² სიტყვა ძირითადად ითარგმნება, როგორც არხი, თუმცა უფრო ზუსტად არის ყრილი, დამბა მიწა ზემუმ. (eg)..ურ-ნამუს *ikkum* მოიცავდა 4 dan-na 260 nindan'.

³ იგულისხმება ენმერქარი, რომელიც სხვაგან მოიხსენიება, როგორც მზის ვაჟი.

⁴ ენმერქარი აგროვებს წყლის დიდ რაოდენობას, რაც მეტაფორული ენით უნდა იყოს ტექსტში გადმოცემული.

313. და მომცრო ჭურჭელი მათ წინ (საპირისპიროდ) დალაგდა, როგორც ბალახში განოლილი ბატკნები,

314. მოლაპლაპე თასები იდგა თავმოხდილი მათ გვერდით,

315. მეფემ თავად მოათავსა ოქროს *eš-da* (წმინდა თასი) -ჭურჭელი;

316. ენმერქარმა, მზის ვაჟმა თავად, განათავსა ისინი ერთმანეთისგან დაშორებით,

317. შემდეგ თიხის დაფა, უხუცესთა წვეტიანი ლერწამი,¹

318. ოქროს ქანდაკება, ბედნიერ დღეს გამოკვეთილი,

319. სამართლიანი ნანიბგალი, სიუხვით გაბრწყინებული,

320. ნისაბამ, ყველას მონყალე ქალბატონმა,²

321. ენმერქარისთვის გაალო სიბრძნის წმინდა სახლი.

322. ზეციურ სასახლეში შესვლისას მან ყურად ილო,

323. ბატონმა გახსნა თავისი მისი საუნჯე

324. ლ ი დ გ ა – საზომი მინაზე დაამაგრა,

325. მეფემ გამოარჩია ძველი ხორბალი სხვა ხორბლისგან,

326. ალაო დანამა, მთლიანად გაიჟლინთა;

327. მისი ტოტები (ღივი) ... დიდხანს იზრდებოდა, როგორც *hirin-*მცენარე,

328. იგი ასე ბადეების თვლებს ამცირებდა.

329. მარცვლის გროვით ბადეები ამოავსო, ცოტაც კალიის კბილე-ბისთვის დაამატა (გადააყოლა)³;

ენმერქარის მიერ ჩატარებული რიტუალი, ისევე როგორც ქ. ლარსას ნეფის რინ-სინ I-ისა, რომელიც ზემოთ ვიხილეთ, საირიგაციო სისტემის ბრწყინვალედ მართვას უნდა უკავშირდებოდეს. რიმ-სინის ტექსტისგან განსხვავებით, შუმერული ეპოსი დანვრილებით აღწერს რიტუალს, სადც მეფე ახერხებს დიდი რაოდენობის ხორბლის დანამვას. რიტუალის დასაწყისი *მეფემ შეუერთა ტიგროსი ევფრატს*, წყლის დიდი რაოდენობის მართვის შესაძლებლობაზე უნდა მიანიშნებდეს. ტექსტში მეფე ჩანს, როგორც არხის უზენაესი მმართველი, სადაც იგი ქურუმის ფუნქციასაც ითავსებს. თუმცა აღნიშნული რიტუალის მეტაფორული ენიდან გამომდინარე, ბუნდოვანი რჩება, თუ როგორ აღწევს ენმერქარი მიზანს.

ტექსტის მითოლოგიურ ასპექტს თუ გავეყვებით, დავინახავთ იმ ცოდნას, რასაც ღვთაება ნისაბა მხოლოდ თავის რჩეულებს უზიარებდა.⁴ ამავე ეპოსში ჯილდოვდება ენმერქარი ქალღმერთ ინანასაგან

¹ აქ თიხის დაფა ნისაბას, როგორც მოსავლიანობის, ასევე დამწერლობის მფარველი ქალღმერთის, ეპითეტია.

² ნისაბა ნანიბგალის იდენტურია.

³ „კალიის კბილებს გადააყოლა“ – მეტობის მეტაფორა, რომელიც ხშირად გვხვდება შუმერულ ლიტერატურულ ტექსტებში.

⁴ ნისაბა – შუმ. „პურის მომნიჭებელი“, იგივე ნიდა-ბა, ნინდა-პური; მოსავლიანობის და მარცვლეულის ქალღმერთი. ნისაბა აგრეთვე, დამწერლობისა და, აქედან გამომდინარე, სახელმწიფო ადმინისტრაციულ-ბიუროკრატიული საქმეების ქალღმერთიც არის. იხ. *შუმერ მეფეთა ეპოსები* (გამომცემლობა უნივერსალი, თბილისი, 2009), 28.

დამწერლობის ME-თი¹. რიტუალის 317-ე სტრიქონშიც ვკითხულობთ; *შემდეგ თიხის დაფა, უზუცესთა წვეტიანი ლერწამი*, რაც იმაზე მიანიშნებს, რომ ენმერქარმა ჩაინერა ის, რისი შესრულებაც შეძლო და ხორბლის დანამვით გაბეგრების ცოდნა, შთამომავლობას გადასცა. აქვე გავიხსენოთ პოემის ის მონაკვეთი, როდესაც ენმერქარი არათას ბატონს მის მიერ დაწერილ პირველ დაფას უგზავნის, რაზეც პოემის იდეიდან გამომდინარე, შესაძლოა ხორბლის მოყვანის საიდუმლო ყოფილიყო დაწერილი და არაცივილიზებული არათას ბატონი ვერაფერს გაუგებდა.

ზემოთ მოტანილი ტექსტები საფუძველს გვაძლევს ვივარაუდოთ, რომ ენმერქარმა არხების „რეზერვუარის“ – *ikum*-ის წყალი გამოიყენა, რომლის შუმერული შესატყვისიც *eg* სწორედ ურუქის მეფეთა ეპოსებში ფიქსირდება. აქადური *Ikum* შეესატყვისება შუმერულ *eg*-ს, რომელიც ითარგმნება როგორც დამბა და როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, არაერთი მკვლევარი თარგმნის, როგორც არხს. ეს სიტყვა პირველად ენმერქარის მემკვიდრის, ლუგალბანდას, ეპოსში ფიქსირდება იმავე მნიშვნელობით:²

[ოდეს] გაინმინდა არხები და შესასვლელები
(X) /eg2\ pa5-re šu-luḫ ak-a-ba

ანუ ენმერქარმა გახსნა წყალი არხის *Ikum*-დან, რაც, როგორც ზემოთ ვიხილეთ, 60/60 სიგრძე-სიგანის კონსტრუქცია იყო, იგივე შუმერული ტექსტების – *eg*, შეძლო დაენამა მთელი წლის მოსავალი, შემდეგ ტექსტი მოგვითხრობს, რომ ხორბლის ღივი გაიზარდა, მან ბადეები ხორბლით გაავსო და არათას ბატონს გაუგზავნა. ამგვარად, მან შეძლო ურთულესი დავალების შესრულება. ენმერქარმა არათას ბატონს დაანახა ურუქის სიმდიდრე და უპირატესობა.

შევაჯამოთ ძ.წ. III-II ათასწ. ლურსმულ ტექსტებში დაფიქსირებული საირიგაციო ტერმინები:

1. *Ikum*(*აქად.*) (*შუმ.ეგ*)-60/60 მეტრის კონსტრუქცია დამბებს და არხებს შორის;
2. *nag-ku(d)* (*აქად.*) – არხებთან არსებულ მოგრძო აუზის კონსტრუქცია (სიგრძით 90 მეტრი, სიღრმით 2 მეტრი), რეზერვუარი.
3. *gugallum* – არხების ზედამხედველი;

¹ ME-შუმერული ტერმინი, რომლის ზუსტი თარგმანი არ არსებობს. არსი, ნიჭი, მეობა.რელიგიურ და ლიტერატურულ ტექსტებში ქალღმერთ ინანას საკუთრებაა, რომლითაც აჯილდოვებს შუამდინარეთის ქალაქებს. იხ. *შუმერული პოეზია* (თბილისი, 2012).

² ნ. სამსონია, *შუმერული პოეზია*, თბილისი, გამომცემლობა უნივერსალი, გვ. 60, სტრ.6

საინტერესოა ტექსტებში დაფიქსირებული ტერმინი – *nag-ku(d)*, რომელიც მოგრძო აუზის კონსტრუქციად მიიჩნევა. სიტყვის პირველი მარცვალი *nag* შუმერული ზმნაა, რომელიც – დაღევას, *სმას* აღნიშნავს, უკავშირდება სამელ წყალს და წყურვილის მოკვლას.¹ სიტყვის სემანტიკა ხომ არ გვაძლევს ვარაუდის უფლებას, რომ ენმერქარის რიტუალის 310-ე სტრიქონის სიტყვები – მეფემ *შეუერთა ევფრათი ტიგროსს* – ამ რეზერვუარიდან წყლის გაშვებად მივიჩნიოთ, რომლის მართვაშიც ღვთაება ნისაბას წყალობით, ენმერქარი კარგად უნდა ყოფილიყო დახელოვნებული.

რიტუალის ტესტში ორი უცნობი ტერმინი რჩება. ესენია: *eš-da* (წმინდა თასი) – ჭურჭელი, რომლის მნიშვნელობა უცნობია და *li d g a* საზომი, სავარაუდოდ მინის.

ერთი კი ცხადია, ორივე სიტყვა საირიგაციო საქმიანობას უნდა უკავშირდებოდეს. შესაძლოა – სადრენაჟო სისტემასაც, რადგან ამ სისტემის აღწერილობაზე და მოხმარების წესზე ყველა პერიოდის ლურსმული ტექსტი დუმს. სავარაუდოდ, *eš-da* და *lidga* მეფის საკრალური იარაღები იყო. როგორც ტექსტში მკაფიოდ იკითხება, მეფე თავად დგამს ჭურჭლებს შორის *e š-da-s*, რომელიც ოქროსია და თვითონვე ამაგრებს *lidga-s* მიწაზე, რომელთა მოხმარების საიღუმლოც, სავარაუდოდ, მეფე-ქურუმთან რჩებოდა.

Nino Samsonia

For the Interpretation of the Mesopotamian Ritual of Gaining the Abundant Harvest of Wheat

All ancient civilizations are a gift of a fertile land and, consequently, the result of an irrigation system assembled at a high level.

According to the texts of the III millennium B.C., the irrigation system in the southern Mesopotamia was arranged at a fairly high level, which used to be quite a difficult, responsible and time-consuming task. The laying of the canal, the completion and management of the irrigation system, was traditionally in the hands of the supreme ruler, the king.

The two affluent rivers of Mesopotamia, the Tigris and the Euphrates, flowed long before they appeared in the cuneiform Texts. Archaeological and geological studies have shown that these rivers have undergone some changes, branched over the time – which is also observed in the cuneiform texts; later they reconnected. The quality and the scale of the currents had also changed with time.

¹ **nag** (ზმ.) სმა, სასმელი I 167, 175, 177, 188, 190; III 95, 105, 306, 318, 378; IV 24, 25, 237, 241, 249, 398;)

ბ. სამსონია, *შუმერ მეფეთა ეპოსები, ლექსიკონი* (თბილისი, 2009).